

СЕКЦІЯ 3: МОДЕРНІЗАЦІЯ СОЦІОГУМАНІТАРНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

СОЦІОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ ПОКАРАННЯ П. СОРОКІНА ТА П., ВИКОРИСТАННЯ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Цапко Олег Михайлович, кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ

Видатний російський соціолог Пилирм Сорокін (1889-1968), який був висланий із Росії в 1922 році в числі інших вчених і став першим професором соціології в Гарвардському університеті США, багато уваги приділяв злочинності як соціальній проблемі. В своїй магістерській дисертації «Злочин і кара, подвиг і нагорода. Соціологічний етюд про основні форми суспільної поведінки і моралі» він тлумачить злочин на основі класифікації «шаблонів» поведінки людей у суспільстві з біхевіористських позицій і під впливом психологічної теорії Л.І.Петражицького.

На його думку, акти поведінки людей в будь-якому суспільстві можна розділити на три основні варіанти в залежності від сприйняття, переживання і оцінки їх індивідами, тобто по формі психічних переживань: 1) належні (здійснення прав або обов'язків, наприклад, сплата рахунку); 2) рекомендовані (послуга або подвиг, наприклад, підтримка людини в тяжкій ситуації); 3) заборонені (злочин).

Відповідно кожному акту існує реакція на нього. В першому випадку виникають дозволено-належні реакції, індивіди сприймають їх як нормальні; в другому - формою реакції оточуючих буде нагорода; в останньому - покарання, що супроводжувалося відвертанням до цієї форми поведінки. П. Сорокін вважав, що досі прийняте в правничій науці антропологічне трактування злочину як виклик жалості і чесності не узгоджується з історичною дійсністю, оскільки поняття жалості у різних прошарків населення

Й. Мілль і Спенсер, що відстоювали утилітаристську точку зору, на думку Сорокіна, спираються на тезу, що в основі кожної соціальної норми є соціальна користь. Але багато норм з'явилися без утилітарних міркувань; оскільки не в кожній нормі можна знайти реальну користь; норми можуть бути шкідливими для збереження суспільства.

Досліджуючи питання про те, як встановлюється сильна колективна свідомість і чому враховуються акти, що зачіпають свідомість групи, але не сприймаються до уваги акти ображення колективом індивіда, він приходив до висновку, що суспільство з його правовим укладом може здаватися злочинцем. Сорокін також стверджує, що не можна ознаки злочинних актів шукати поза психікою. Злочинним може бути той чи інший акт не сам по собі, а лише в тому випадку, коли в психічному переживанні кого-небудь він кваліфікується як злочинний. Цим ким-небудь може бути і окремих індивід, і ціла група осіб (клан, рід, сім'я, церква, наукова спільнота, держава), що усвідомлюють і переживають збіжність або розбіжність актів з дозволено-належним шаблоном поведінки, що сприйнята даною групою, суспільством, індивідом.

Таким чином, злочин П.А.Сорокін визначає як переживання з приводу порушення дозволено-належного. Самі по собі дії, акти не є злочинами або добродійними вчинками: один і той же акт в одній і тій же групі може бути і злочинним і подвигом, в залежності від того, які переживання він викликав у індивіда. Але від чого ж залежить переживання порушення дозволено-належного? Воно виникає в тому випадку, коли належно-дозволена поведінка стала звичкою і більшість індивідів стихійно слідує за нею. За порушення належно-дозволеного шаблону поведінки передбачається покарання, яке Сорокін в біхевіористському дусі називає реакцією.

Злочинна поведінка також являє собою відповідні шаблони, які є продуктом соціальних відносин, оскільки злочинець також є частиною даного суспільства.

Сорокін робить висновок, що абсолютного критерію визначення злочинного характеру тої чи іншої дії немає. Соціальна дійсність дуже

складна. Те, що в одних умовах для відповідних індивідів буде порушенням дозволено-належного, в інших умовах і для інших (або для тих же) людей не буде таким.

Як бачимо, критерій злочинності П. Сорокін пов'язує з соціальним контекстом. І злочинець і ті, хто вважає його таким, породжуються відповідним суспільством, конкретними соціальними відносинами. Різні індивіди, що належать до різних соціальних груп, різні групи будуть відчувати різні переживання з приводу заборонених актів поведінки. В кожному суспільстві карні норми захищають не всіх його членів, а лише відповідну частину, або в кожному суспільстві шаблони поведінки у різних його частин різні, в силу чого і виникають самі злочини і покарання.

Далі П.А.Сорокін показує, що в суспільстві існують різні оцінки взаємодій, що підпадають під дію права, в даному випадку - карного права. Саме ці оцінки цікавлять соціологію. Соціальна роль санкцій (покарань і нагород) визначається в «дресируванні» індивідів, привчання їх до виконання належних і рекомендованих моделей поведінки. Нагороди і покарання - різновид бажаних і небажаних наслідків дій, що здійснюються людьми. Індивід завжди уявляє можливі наслідки своїх вчинків, і це заставляє його здійснювати дії або стримуватися від них.

П.Сорокін впевнений, що довге зіткнення з покарально-нагородним тиском змінює відношення до самих суб'єктів соціальної взаємодії. Наприклад, люди спочатку можуть відмовитися від помсти при сильній мотиваційній дії покарання. При неодноразовому повторенні цього утримання воно саме стане звичкою і не потрібно буде ніякого закону і покарання, щоб це утримання продовжувало існувати. Звичка, що сформувалася робить тиск зайвим, дозволено-належна і рекомендована поведінка стане звичною нормою.

В сучасних умовах проведенні правових реформ в Україні теоретична спадщина П. Сорокіна є особливо актуальною, адже саме його соціологічний підхід до оцінки поняття злочину заставляє по новому підійти до його розуміння, чим самим дозволяє нам в майбутньому зробити систему українського правосуддя робити більш ефективною і справедливою.

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Кушенко Ірина Вікторівна, кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології та педагогіки навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ

Проблема формування правової культури стоїть надзвичайно гостро в українському суспільстві та потребує негайного вирішення. Актуальність вивчення проблеми виходить з суті поняття «правова культура». Спираючись на наукові джерела у галузі права (В.Д. Бабкін, М.І. Кошоба, В.А. Котюк, П.Ф. Мартиненко, А.Р. Мащок, Є.В. Назаренко, П.М. Рабінович, В.М. Селіванов, С.А. Тихонова та ін.), правова культура складається з цілого ряду елементів: досягнення якісного стану юридичної охорони та захисту основних прав і свобод людини і громадянина; ступінь впровадження в практику суспільного та державного життя принципів верховенства права і правового закону; рівень правосвідомості громадян та посадових осіб; досконале як за формою, так і за змістом законодавство; стан законності в суспільстві; ефективність роботи правозастосовчих, зокрема правоохоронних, органів (суду, прокуратури, органів внутрішніх справ та ін.); стан розвитку юридичної науки, ступінь залучення вчених-юристів до розробки проєктів нормативно-правових актів і вдосконалення їх змісту, програм боротьби зі злочинністю тощо.

Розрізняють правову культуру суспільства в цілому і правову культуру особистості. Виходячи з думок вчених, ці два поняття є взаємозалежними: чим більше освічених у правовому відношенні особистостей є у суспільстві, тим вищою буде правова культура даного суспільства. В свою чергу правова культура особистості, будучи компонентом правової культури суспільства, виражає ступінь і характер розвитку суспільства, так чи інакше забезпечує соціалізацію особистості та правомірну діяльність особи [1].

Дані наукових джерел (А.П. Заяць, В.В. Копейчиков, П.М. Рабінович та ін.) свідчать, що формування правової культури в нашому суспільстві не може